

Vicdan ve Din Özgürlüğü

Muzaffer SENCER

Insanlık tarihi, din ve mezhep çatışmalarının yol açtığı yıkımların, düşünce ve inançlarından ötürü kişilerin yada grupların uğradığı kısımların örnekleriyle doludur.

Din, tarihte belirli toplum koşullarında kimi işlevler yerine getirmiş bir kurum olmakla birlikte, egemen olduğu toplumlarda baskı ve hoşgörüsüzlüğün en ileri örneklerini de vermiştir.

Bu nedenle yüzyıllarca süren savaşım ve gelişmeler sonucu, çağdaş toplumlarda herkesin din ve inancını dilediğince seçmesini sağlamak; din ve inançlarından ötürü insanlar arasında ayırım gözetilmesini önlemek üzere "vicdan ve din özgürlüğü" ilkesi benimsenmiştir.

Din özgürlüğü, insanın dilediği dini seçme ve bu dinin pratiklerini serbestçe yerine getirme özgürlüğünü içerir. Vicdan özgürlüğü ise yine herkesin her türlü baskıdan arınmış olarak dilediği bir inanca bağlanma ve bu inancın gereklerine göre davranma özgürlüğünü kapsar. Bu özgürlük, insanın inancını seçerken dinsel baskı ve engellerden arındırılmasını da gerektirir.

Görüldüğü gibi, din ve inanç özgürlüğünün temeli, gerçekte vicdan özgürlüğüdür. Vicdan özgürlüğü, bir dine inanıp inanmama, kısacası din özgürlüğünü de kapsar. Bu nedenle hak ve özgürlükler kataloğunda bu özgürlüğün adı, T.C. Anayasasında olduğu gibi "din ve vicdan özgürlüğü" değil, "vicdan ve din özgürlüğü"dür.

Bu anlamda, vicdan ve din özgürlüğü, herkesin kişisel inancını özgürce seçerek oluşturma ve herhangi bir dış karışma yada baskı olmaksızın bu inancın gereklerine göre davranma özgürlüğüdür. Bu özgürlük, inancı açıklama ve yayma özgürlüğü de içerir.

Vicdan ve din özgürlüğünün temel güvencesi laikliktir. Devletin niteliğini belirleyen başlıca niteliklerden biri olarak laiklik, en geniş anlamıyla, vicdan ve din özgürlüğünü güvenceye bağlayan ve bu özgürlüğün gerçekten kullanılması yolundaki engelleri ortadan kaldıran bir anlayış ve uygulamadır. Bu anlamda laik devlet, resmi bir dini olmadığı gibi yasa ve uygulamalarında herhangi bir din yada inançtan yana olmayan, bununla da kalmayarak her türlü inancın özgürce benimsenebilmesi için -varsadinsel baskılar da dahil, tüm engelleri gidererek vicdanları gerçekten özgürleştiren bir devlettir.

Kişî haklarının temel taşlarından biri olan bu özgürlük; "vicdan ve din özgürlüğü" adıyla çağdaş anayasalarda dile getirildiği gibi, uluslararası belgelerde de önemli bir yer bulmuştur.

Sözgelimi, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi"nin 18. maddesine göre, "Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din yada inancını değiştirme özgürlüğüyle din yada inancını, tek başına yada topluca açık yada özel olarak öğretme, uygulama, tören ve ibadet yoluyla açıklama özgürlüğünü içerir."

Aynı özgürlük, Bildirge'de sayılan hak ve özgürlükleri güvenceye bağlamayı amaçlayan "Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi"nin 18. maddesinde daha kapsamlı biçimde yinelenildiği gibi, Türkiye'nin de onayladığı "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi"nin 9. maddesinde -sınırlılıklarıyla birlikte- yeniden dile getirilmiştir.

Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana, karşıt yaklaşımlarla başlıca tartışma konularından biri olan bu özgürlük, dinci akımların yaygın bir örgütlenmeyle giderek etkinlik kazandığı günümüzde yeniden gündeme gelmiştir. Resmi ağızlar ülkemizde "irtica" tehlikesinin abartıldığını söylerken, bu konuda iki karşıt düşünce odağı arasında bir görüş birliği oluşmaya başlamıştır.

Dinci çevreler, öteden beri savundukları gibi, laiklik adı altında vicdan ve din özgürlüğünün sınırlanarak dinin devlet baskısı altında tutulduğunu öne sürerken, demokrat çevreden kimileri değişik bir yaklaşımla aynı görüşe katılmıştır. Bu görüşte olanlar demokratik bir düzende her düşünce gibi İslamcı düşüncenin de dile getirilme ve örgütlenme hakkını öne sürmekle kalmayarak aynı gerekçeyle laik Cumhuriyeti dinsel temellere dayandırmayı amaçlayan eylemler için yasaklar koyan T.C.K.'nin ilgili maddesinin kaldırılmasını bile savunmaktadır.

Ancak, kuramsal düzeyde haklı ve tutarlı gibi görünmesine karşın bu görüşlerin, vicdan ve din özgürlüğünü gerçek anlamından saptırmak amacıyla geliştirildiği yada İslam dininin özgün yapısına yabancılikten kaynaklandığı söylenebilir.

İslamlığın öteki dinler içinde kendine özgü bir yapısı vardır. Bu din, içinde olduğu toplumsal koşullardan ötürü, salt bir inanç ve pratikler sistemi olmakla kalmamış, aynı zamanda bir dünya düzeni olarak belirmiştir.

Gerçi her din, "öteki" dünyaya ilişkin mesajlar yanında, değişen ölçülerde "bu" dünyadaki insan ilişkilerini düzenleyici hükümler içerir. Ancak özellikle Arap toplumunun göçebelikten yerleşik yaşama geçişi sırasında doğan İslamlık, siyasal birlikten ve yerleşik uygarlıktan yoksun bir çevrede olduğu için aynı zamanda bir dünya düzeni olarak biçimlenmiştir. Buna karşılık sözgelimi Hıristiyanlık, içinde yayıldığı Roma-Bizans toplumunun gelişmiş hukuk düzeni karşısında daha başlangıçta Sezar'ın hakkını

tanımak zorunda kalmıştır. İslam peygamberiyse dinin kuruluşundan başlayarak aynı zamanda bir topluluk kurucusu ve yasa koyucusu kimliği kazanmıştır. Bu nedenle, İslamın kutsal kitabı, salt dinin inanç ve pratiklerini dile getirmekle yetinmemiş daha da ağırlıklı olarak toplum yapısını ve insan ilişkilerini düzenleyici hükümler koymuştur. Kuran'da aile ve miras hukukundan ceza hukukuna, vergi düzeninden kamu yönetimine kadar geniş bir alan tanrısal buyruklarla kurallanmıştır. Bu bakımdan İslam'da dinin gereklerini yerine getirmek ne kadar zorunluysa buyurulan toplumsal ve hukuksal kurallara uymak da o kadar zorunludur. Sözgelimi İslam düzeninde "namaz" ne kadar "farz"sa cezanın "kısas"a dayanması da o kadar "farz"dır. Kısacası İslam toplumu, yapısı gereği bir "şeriat" düzenidir. "Şeriat (dinsel kurallar)", "şari (Tanrı)" tarafından buyurulduğu için kutsal ve değişmez bir nitelik taşır. Sonsuza kadar konmuş ve değiştirilmesi "küfür (dine aykırı)" sayılan bu düzen, her İslam toplumunun temelidir. Bu özelliğiyle İslamlık, egemen olduğu toplumların değişerek çağdaşlaşması yolunda önemli engellerden biridir.

İslamlığın bu özelliğinin bilincinde olan laik Türkiye Cumhuriyeti, din ve devlet işlerini birbirinden ayırırken, İslamlığın inanç ve pratiklerini yine dinin öngördüğü dünya düzeninden ayırmakla kalmayarak yurttaşlarına vicdan ve din özgürlüğü tanımıştır.

Ancak Türkiye toplumunda dinsel ideolojinin kaynağı ve dayanağı olan geleneksel ilişkilerin henüz yaygınlık ve etkinliğini korumasından ötürü laik düzen toplumsal yapıya egemen olamamıştır.

Başta kır kesimi olmak üzere, geleneksel ilişkilerin süregeldiği toplum kesimlerinde, dinsel inançlar kadar dinsel kurallar da etkinliğini koruyagelmıştır. Bu etkinlik her türlü dinci akımın kolaylıkla kök salacağı bir ortam oluşturmuştur.

Bu nedenle, laik Cumhuriyet kuruluşundan başlayarak dinci (İslamcı) çevrelerin ciddi muhalefetiyle karşılaşmış ve Yeni Türkiye'nin bu alandaki yasal önlemlerine karşın, bu tepki açık yada örtük biçimde günümüze kadar süregelmiştir.

Toplum düzeninin dinsel özelliklerinden arındırılması sürecine muhalefet, kimi zaman siyasal hareketler biçiminde belirmişse de, çoğunluk yaygın bir karşı devrimcilik, fırsat buldukça patlak veren "irtica" biçiminde ortaya çıkmıştır.

"İrtica", "rucu (geriye dönüş)"dan türemiş bir terimdir. Tanımı gereği irtica, Türkiye toplumunu laik düzen öncesine götürmek ve yeniden din temelinde dayandırmak amacıyla olan bir düşünce ve eylem biçimidir. İrtica, İslam Dünyasının kimi ülkelerinde örnekleri görülen ve kalıcı olmadığına inandığımız bir rejimin peşindedir. Bu rejim, şeriat üzerine kurulu bir dünya düzenidir. Şeriat düzeni, örneklerinden de anlaşılacağı gibi kendisinden başka düşünce ve inanca varlık hakkı tanımayan ve dolayısıyla tüm hak ve özgürlüklere karşı olan bir rejimdir.

Bu özelliğiyle şeriatçı düşünce ve eylem, bir

hak ve özgürlük konusu değildir. Başka bir deyişle "irtica" hak ve özgürlüklere karşı bir düşünce ve eylem biçimidir. Vicdan özgürlüğünü tanıması şöyle dursun, aşırı biçimiyle, başka düşüncede olanlara "yaşama hakkı" bile tanımayan bir anlayıştır. Geçmişteki örnekleri unutulmuş olsa bile, yakın tarihlerde Kahramanmaraş ve Çorum olayları, temelinde başka etkenler bulunmakla birlikte, dinsel motiflerle uygulanan yığın terörünün açık örnekleridir.

1980'li yıllarda ülkemizde yaratılan ideolojik boşluktan ve sağlanan destekten yararlanarak hızlı bir tırmanış gösteren dinci eylemler, bilindiği gibi, artık geleneksel yığın terörünü aşarak bireysel terör örnekleri vermeye başlamıştır.

Hak ve özgürlük, tanımı gereği tüm hak ve özgürlüklerin korunması ve bunların daha ileri düzeylerde gerçekleşmesi amacıyla kullanıldığında gerçekten bir hak ve özgürlük niteliği kazanır. Başka bir deyişle toplumu hak ve özgürlüklerden yoksun bırakmak yada başka hak ve özgürlükleri yok etmek hak ve özgürlüğü yoktur. Kısacası hiçbir ulusal ve uluslararası belgede çağdaş toplumu ve dayandığı hak ve özgürlükler düzenini geri götürme hakkı ve özgürlüğü tanınmamıştır.

Sözgelimi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin son maddesine göre, "Bu Bildirgenin hiçbir hükmü, herhangi bir devlet, grup yada kişiye burada öne sürülen hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan herhangi bir etkinlik ve eylemde bulunma hakkını verir biçiminde yorumlanamaz." Aynı hüküm, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 17. maddesinde yinelenmiştir.

Şeriatçı düşüncenin açıklama, yayma ve örgütlenme hakkını vicdan ve din özgürlüğüyle ilişkiye geçirmek, bu özgürlüğü anlamından ve amacından saptırmaktır.

Başta açıklandığı gibi, vicdan ve din özgürlüğü, bireylerin inançlarını seçerken ve bu inançlarının gereklerini yerine getirirken özgür omaları demektir. Bu anlamda ülkemizde din özgürlüğünün sınırlı olduğunu savunmak olanaklı değildir. Türkiye'de insanların dinsel inançlarına karışılması şöyle dursun, özellikle son yıllarda toplumun tek ve resmi radyo-televizyon kurumunca sürekli din propogandası altında tutulduğu, okullarda zorunlu olarak din eğitimi verildiği, kimi dernek ve yurtların dinci düşüncüyü yayan merkezler durumuna geldiği herkesçe bilinmektedir.

Türkiye'de tartışılması gereken, din özgürlüğünün değil, gerçekten vicdan özgürlüğünün bulunup bulunmadığıdır. Bırakın dine karşı düşünceleri, ve İslamlığın değişik yorumlarını, laiklik savunuculuğunun bile ağır dinci baskılar altında tutulduğu bir gerçektir.

Böyle bir ortamda "türban" tepkisini kişi ve inanç özgürlüğünün kullanılması olarak anlamak, nurcu ve süleymancı törenleri toplanma özgürlüğünün gereği saymak, bu hak ve özgürlükleri amacından saptırmak ve içeriğinden soyutlamak demektir.

Sonuç olarak, özgürlükçü demokrasi ancak özgür vicdanlarda kök salar.